QAYBTA 1AAD
HIMILADAAN DHIMAN! (UNDYING Ambition)
HAMMIGA ITOOBIYA EE HELITAANKA BAD: GUUDMAR TAARIIKHEED + XEELADAHA JUQRAAFI-SIYAASADEED IYO SAAMAYNTA GOBOLKA.

Magaca qoraaga:
Guuleed Yuusuf Idaan
Bare sare iyo cilmi baare
Shahaadooyinka Masterka ee:
Sharciga Caalamiga ah iyo Diblomaasiyadda
Xiriirka Caalamiga ah
Maareynta Mashruuca iyo Qorsheynta
Tell: 00252634420801
Email: idaan54@gmail.com

Dulmar Guud:

Qoraalkani waxa uu si qoto-dheer u lafagurayaa rabitaanka joogtada ah ee Itoobiya ee helidda bad, iyada oo aynu ka sahaminayno hammigeeda dhinacyada taariikhiga ah, dhaqaalaha, siyaasadda juqraafiyeed iyo midda dhaqan. Damaca Itoobiya ee dhinaca baddu waxa uu asal ahaan ku sal leeyahay taariikhdeeda soo-jireenka ah, taas oo dib ugu laabanaysa xukunka boqortooyadii Axum iyo kadib khasaarihii dhulxeebeedyada ee Turkidii Cusmaaniyiinta. Qormadani waxa ay iftiiminaysaa marxaladaha taariikheed ee muhiimka ah, oo ay ka mid yihiin dagaalkii Adwa, loollankii Afrika iyo muranadii xuduudeed ee ay la galeen quwadaha gumaysiga, kuwaas oo qaabeeyay damaca badda ee Itoobiya.

Waxa kale oo qormadu si qoto-dheer uga hadlaysaa wada-xaajoodyadii qalafsanaa iyo xaaladda taariikheed ee ku xeeran is-waydaarsigii dhulka Hawd illaa Saylac, iyada oo iftiiminaysa caqabadihii ka horyimid Itoobiya iyo Ingiriiskii doonayey in ay dib u qeexaan xuduudaha dhuleed.

Aragtida qorshe ee Ra'iisul Wasaaraha Itoobiya Abiy Axmed ee Badda Cas, wuxuu ku sheegay sida ay dowladdiisa uga go'an tahay in si toos ah ay u hesho bad. Hindisaha istaraatiijiyadeed ee Abiy Axmed iyo dedaalka diblumaasiyadeed ee uu la leeyahay dowladaha dariska ah ayaa lagu soo bandhigay inay yihiin kuwo udub-dhexaad u ah hadafka Itoobiya ee helitaanka badda.

Istraatajiyadda isbeddel ee helitaanka badda, inay ka maaranto dekadda Berbera una guurato dekadda Saylac, ayaa lagaga hadlay, iyada oo Itoobiya hoosta ka xarriiqday xaqiijinta helitaanka marin badeed taasoo dhiirrigelinaysa xidhiidhkeeda hay'adaha caalamiga ah.

Ugu danbeyn, qormadu waxay daaha ka rogaysaa taariikhda kakan ee Itoobiya ay ku sheeganayso Saylac iyo Jasiirad u eegada Somaliland, taasoo iftiiminaysa jiritaanka murankan sheegasho. Aqoonta cilmi-aasaareedka, taariikhida, luqadda, dhaqanka iyo juqraafiyadda ayaynu ku falanqeeynaynaa si loo helo faham buuxa oo ku saabsan murankan dhuleed.

Gabagabadii, damacii badda ee Itoobiya ayaa weli ah mawduuc muhiimad gaar ah leh oo heer gobol iyo heer caalami ah, kaas oo qaabaynaya siyaasadda juquraafi ee Geeska Afrika, taas oo muujinaysa sida ay dawladdan uga go'an tahay inay dib u hesho marin toos ah oo badda ah.

Hordhac

Taariikh ahaan, rabitaanka Itoobiya ee badda waxay dib u soo laabatay qarnigii 16aad markii Turkigii Cusmaaniyiintu ay qabsadeen xeebta Badda Cas, gaar ahaan Massawa. Kahor wakhtigan muhiimka ah, Itoobiya waxay ku naaloon jirtay marinka Badda Cas iyo Badweynta Hindiya, si uu ugu fududaado ganacsiga, dublamaasiyadda iyo isdhexgalka dhaqan ee ilbaxnimooyinka xeebuhu. La'aanta dekedahaasi waxay goysay xidhiidho qarniyaal jirsaday, taasoo dhalisay riyo diidaysa inay duugoowdo.

Dhaqaale ahaan, helitaanka baddu waa halbowlaha ganacsiga caalamiga ah. Iyada la'aanteed, waxaa caqabad ku ah awoodda Itoobiya ee ganacsiga tooska ah badda, taasoo saamaynaysa kobaca dhaqaalaheeda. Baddu ma aha oo kaliya awood dhaqaale balse waxay astaan u tahay hanka qaranka iyo adkaysigiisa.

Juquraafi siyaasad ahaan, bad la'aan ay tahay ayaa ah caqabadaha hortaagan, qaabaynta xidhiidhka Itoobiya iyo quwadaha jaarka la ah iyo kuwa caalamiga ah. Baddu waxay ku siisaa faa'iidooyin istiraatijiyadeed, kor u qaadida amniga qaranka iyo saamayn ku yeelashada dhaqdhaqaaqa gobolka.

Rabitaankani waa mid ka badan wax ku oolnimada oo waxa uu isku xidhayaa aqoonsiga iyo hanka qaran. Taariikhda oo dhan, madaxda Itoobiya waxay muujinayeen rabitaanka wadajirka ah ee dib u noolaynta ku qotonta badda, taas oo noqonaysa astaan muujinaysa shucuureed aan la dhayalsan karin.

Diblomaasiyad ahaan, Itoobiya waxay dadaallo iyo gorgortan la gashay dalalka deriska ah si loo xaqiijiyo helitaanka dekedaha, taasoo gacan ka geysanaysa iskaashiga gobolka iyo kan caalamiga ah.

Xilligan casriga ah, sida dhaqaalaha iyo dadka Itoobiya u korayo, waxaa sii xoogaysanaya baahida loo qabo gaadiid hufan iyo waddooyin ganacsi. Helitaanka baddu waxay door muhiim ah ka ciyaartaa taageeridda horumarka dhaqaale ee casriga ah.

Caqabaduhu way adagyihiin, oo waa kuwo u baahan in la wajaho muuqaallo siyaasadeed oo adag iyo isu-dheellitirka danaha qaranka ee gorgortanka lala leeyahay waddammada xeebaha ah.

Damaca marin badeedku waa mid ku duugan taariikhda Itoobiya iyo wacyiga guud ee dadkeeda. Waxay salka ku haysaa dhacdooyinkii qarnigii 16-aad, taasoo sii wadday qaabaynta dublamaasiyadda, dhaqaalaha iyo aqoonsiga qaranka. Hiigsiga dheer ee Itoobiya wuxuu daliil u yahay adkaysi, go'aan qaadasho, iyo dabacsanaan la'aanta horumarka.

Dulucda Taariikhiga ah ee Hiigsiga Badda ee Itoobiya

Hanqaltaagga fog ee Itoobiya u qabto marin badeedku waxa uu leeyahay xididdo qoto-dheer oo taariikhi ah oo soo taxnaa ilaa taariikh taariikhdeed. Waxay ku taal Geeska Afrika, raadinta joogtada

ah ee Itoobiya ee la xidhiidha helidda badda ayaa ahayd awoodda ay ku qaabayso siyaasaddeeda arrimaha dibadda iyo istiraatiijiyadeeda dhaqaalaha. Sahamintan dhamayska tiran waxay inagu hagaysaa dib u milicsiga taariikhda, iyada oo soo bandhigaysa wajiyo kala duwan oo ka mid ah marxaladaha muhiimka ah, caqabadaha iyo dabeecadda aan leexleexadka lahayn ee ay Itoobiya ku raadinayso bad ee aan xadidnayn.

Sheekada damaca badda ee Itoobiya waxay dib ugu soo noqonaysaa Boqortooyadii qadiimiga ahayd ee Axum, oo ahayd quwad xoog badan oo gacanta ku haysay xeebta Badda Cas, gaar ahaan magaalada dekedda ah ee Adulis. Xidhiidhka baddan ee hore waxa uu hoosta ka xariiqayaa sida aadka ah ee ay Itoobiya uga warqabto faa'iidooyinka dhaqaale ee ku xidhan helitaanka bad, iyada oo Boqortooyada Axum ay ka ganacsan jirtay badda cas iyo badweynta Hindiya.

Si kastaba ha ahaatee, Qarnigii 16-aad wuxuu isbedel muhiim ah ku sameeyay taariikhdii Itoobiya ee badda. Turkidii Cusmaaniyiintu waxay la wareegeen gacan ku haynta xeebaha Badda Cas, oo ay ku jirto dekedda muhiimka ah ee Massawa , taasoo u gogol xaadhay in Itoobiya ay noqoto mid aan bad lahayn. Xaaladdan, halxidhaalaha juqraafiyeed, ayaa jiri doonta qarniyo.

Arrimaha intaas dheer ee sii adkeynayaa, waa Masar oo la wareegtay maamulka Massawa sannadkii 1875kii, taasoo Itoobiya ka dhigaysa mid aad ay ku adagtay inay si toos ah u hesho badda. Taasi waxay liddi ku ahayd dagaalkii Adwa 1896kii, isaga oo iska horkeenay Boqortooyadii Xabashida, ee uu hogaaminayey Imbaraadoor Menelik II iyo Boqortooyadii Talyaaniga. Damacii Talyaanige ee ahaa in uu ballaadhiyo saamayntiisa gumaysi ee uu ku leeyahay Itoobiya ayaa horseeday khilaafkan muhiimka ah. Guusha laxaadka leh ee ay soo hoysay Adwa ayaa hadda loo dabbaaldegayaa in ay astaan u tahay iska caabintii Afrikaanka ee gumaysigii Yurub, taas oo daliil u ah difaacii qarannimada. Waxaa xusid mudan, Ras Caluula, oo ahaa hogaamiyihii caanka ahaa ee ciidamada Itoobiya, ayaa door laxaad leh ka qaatay xaqiijinta guushan. Si kastaba ha ahaatee, in kasta oo Adwa ay xaqiijisay madaxbannaanidii Itoobiya, isla markiiba kama aysan hadlin caqabadda joogtada ah ee ah in aanay bad lahayn.

Boqor Menelik II-gii Talyaaniga la saxeexday Heshiiskii Wuchale 1889kii waxa uu calaamad u ahaa dedaal diblumaasiyadeed oo lagu qeexayo xuduudaha dhuleed, laakiin heshiiskani waxa uu horseeday isku dhacyo iyo xiisado, taas oo muujinaysa qaabka qallafsan ee wada xaajoodyada ku xeeran helitaanka badda Itoobiya.

Dabayaaqadii qarnigii 19-aad waxa marag ka ahaa loollankii Afrika, iyadoo quwadaha reer Yurub ay si rasmi ah u maamuleen qaaradda. Damacii Itoobiya waxa uu ka horyimid damacii gumaystaha reer Yurub, taas oo keentay in Itoobiya lagu hareereeyo dhulal ay gumaystaha reer Yurub ka taliyaan. Xaaladdan juqraafiyeed ee cakiran ayaa caqabad weyn ku noqotay hiigsiga Itoobiya ee ujeedooyinka dhaqaale iyo istiraatijiyadeed.

Wixii ka dambeeyay dagaalkii labaad ee adduunku, waxa uu isbedel ku keenay muuqaalkii gobolka, taas oo saamayn ku yeelatay doonista Itoobiya ee dhinaca badda. Murankii xuduudka ayaa laga hadlay, Eritrea waxaa lagu daray Itoobiya, laakiin marin-u-helidda badda ee tooska ah ayaa ahaa yool aan la hilmaamin.

Intii aan safarkan wadnay, lama ilduufi karo xaqiiqada ah in shacabka Itoobiya ay si qoto-dheer ugu milmeen rabitaankooda iyo ta maamulkooda. Rabitaanka joogtada ah ee helitaanka tooska ah ee badda ayaa ahaa hammi aan wakhti lahayn, taasoo ka tarjumaysa muhiimadda ugu sarreysa ee ujeeddada ay u leedahay aqoonsiga Itoobiya.

Waqti muhiim ah oo hoosta ka xariiqaya sida hagar la'aanta ah ee ay Itoobiya uga go'an tahay jid-u-helidda badda ayaa dhacay intii lagu jiray shirkii madaxda dawladaha Addis Ababa ee 1963-kii, taasoo ay ahayd aasaaskii Ururka Midowga Afrika. Shirkan oo ahaa mid xasaasi ah ayuu wada-hadal dhex maray Madaxweynihii Soomaaliya Aadan Cabdallah Cusmaan iyo Wasiir ka tirsan Dawladda Itoobiya. Madaxweynaha Soomaaliya Aadan Cabdallah Cusmaan ayaa sheegay in Itoobiya ay la wareegtay gacan ku heynta qeyb weyn oo ka mid ah dhulka Soomaaliyeed ogolaansho la’aan, isagoo carrabka ku adkeeyay in Soomaaliya ay raadineyso mabda’a aayo-ka-talinta dhulkaas ee aan ahayn dhul ballaadhsi. Isagoo ka jawaabaya, Ra'iisul Wasaare Aklilou Habte Wolde waxa uu si adag u diiday eedaha Madaxweyne Cismaan, isaga oo ku tilmaamay mid aan sal iyo raad toona lahayn oo aan xaqiiqo ahayn. Raysalwasaare Wolde waxa uu si adag u difaacday soohdimaha taariikhiga ah ee Itoobiya, laga soo billaabo badda cas ilaa badweynta Hindiya, isagoo taas ku tilmaamay mid xaqiiqo ah.

Sidoo kale, Ra’iisul Wasaare Wolde wuxuu iftiimiyay la hayn diiwaanno taariikhigeed oo taageeraya mid ahaanshaha dhulkaasi dhulka soomaaliyeed, isagoo carrabka ku adkeeyay inuu jiro heshiis caalami ah oo ku taxaluqa xuduudaha labada dawladood. Waxa uu su’aal galiyay waxa ay ku andacoonayso Soomaaliya, isaga oo ogaalka ku sheegay in ay yihiin waxa isu xigsiinayaan dhinaca luqadda ama arrimaha diimeed.

Marka la eego dhinaca Itoobiya, dekedda Soomaaliyeed ee Saylac waxaa taariikh ahaan loo arkayay inay gacanta ku haysay boqortooyadii hore ee Itoobiya ee Axum. Aragtidaas taariikhiga ahi waxay raad ku lahayd saamayntii Itoobiya ku lahayd Saylac iyada oo adeegsanaysa taliyayaashii kala duwanaa ee uu ka mid ahaa Imbaraadoor Camde Siyoon , Negus Daa'uud iyo Negus Yeshak. Jabkii Adal iyo Muqdisho 1445kii Imbaraadoor Zere Yacquub wuxuu sii xoojiyay awoodda Itoobiya ee marinnada ganacsigii koonfurta.

Sheekooyinkaas taariikhiga ahi waxay xoogga saarayaan aaminsanaanta joogtada ah ee gudaha Itoobiya ee xidhiidhka taariikheed ee ay la leedahay dekedda Saylac iyo sida ay uga go’an tahay riyada tooska ah ee baddu. Dareenkan qoto-dheer ee aqoonsiga iyo himilada ah ayaa weli sii hagaya damacii badeed ee Itoobiya, taas oo caddaynaysa adkaysiga iyo ku adkaysashada ay dawladdu ugu jirto baadi-goobka marin-badeed aan ka xidhnayn.

Ingiriisku waxa uu kaalin mug leh ka qaatay gobolka, isaga oo dhidibada u taagay British Somaliland si ay gacanta ugu dhigto marin-biyoodka Bab-el-Mandeb ee muhiimka iyo istiraatiijiga ah. Waxa kale oo ay ku guubaabiyeen Talyaanigu in uu gacanta ku dhigo koonfurta Somaliland, taas oo ay sii xoojisay saamayntii Faransiiska, una ogolaatay inay isha ku hayaan Itoobiya. Si kastaba ha ahaatee, dagaalkii Adwa ee 1896-kii waxa uu ahaa guushii laxaadka lahayd ee ay Itoobiya ka gaadhay ciidamadii Talyaaniga, taas oo qasabtay in ay dib u qiimeeyaan qabanqaabadii Ingiriiska, Faransiiska iyo Talyaaniga.

Dagaalkaas taariikhiga ah ka dib, waxaa heshiisyo xuduudeed lala galay Itoobiya sannadkii 1897-kii, kaas oo loogu bandhigay soohdinta dhuleed ee Soomaalidii raacatada. Wada xaajood kan la mid ah ayaa sannadkii 1897-kii dhex maray Itoobiya iyo Talyaaniga si loo go'aamiyo xuduudkii u dhexeeyay Itoobiya iyo Somalilandtii Talyaaniga. In kasta oo lagu heshiiyey goobtii xuduudka, haddana lama soo saarin heshiis qoraal ah, waxaana weli taagan murankii ka taagnaa halka uu xuduudku ku yaal.

Qaybta 2aad

Heshiiskii Anglo-Abyssinian Treaty ee 1897kii iyo heshiiskii Anglo-Ethiopian Agreement ee 1942

Heshiiskii Anglo-Abyssinian Treaty ee 1897 iyo Heshiiskii Anglo-Ethiopian Agreement ee 1942kii ayaa iftiimiyay xaaladdii cakiranayd ee u dhexeeysay Itoobiya iyo Maxmiyaddii Ingiriiska, kaas oo muujinaya sida uu xidhiidhka diblomaasiyadeed u kobcay, iyaga oo ka hadlayay wax-ka-qabashada welwelka juqraafiyeed iyo mudnaantooda. Heshiisyadani waxay ka tarjumayaan la qabsigii iyo adkaysigii xidhiidhkii diblomaasiyadeed ee u dhexeeyay Itoobiya iyo Boqortooyadii Ingiriiska, iyaga oo ay dhex mareen duruufo iyo caqabado kala duwan oo taariikhi ahi.

Nuxurka heshiisyadani waxay hoosta ka xarriiqayeen taariikhdii cakiranayd ee xidhiidhkii diblumaasiyadeed ee Itoobiya ay la lahayd quwadaha caalamka, iyadoo dawladdu ay ku dadaalaysay xaqiijintii himilooyinkeeda badda.

Sahaminta himilooyinka badda ee Itoobiya, oo ku qotoma taariikhda iyo horumarka joogtada ahi, waxay hoosta ka xariiqday sida ay dawladda uga go'an tahay inay ka gudubto caqabadaha juqraafiyeed iyo in ay ku guulaysato awoodeeda dal badeed ahaan. Iyada oo loo marayo hawl-gallada diblomaasiyadeed, marxaladaha taariikhiga ah iyo mudnaanta dhaqaalaha, rabitaanka Itoobiya ee marin-u-helidda ee badda ayaa ah mid aan wakhti lahayn oo abidkeed jiri doonta, taasi oo ay astaan u tahay sida ay uga go’an tahay dawladdu inay si buuxda u xaqiijiso awooddeeda badeed ee xaalad kasta oo adag iyo isbeddellada dhacaya ee mar walba ku yimaadda siyaasadda juquraafi ee caalamka.

Imaatinkii gumaystayaashii reer Yurub ee Afrika waxay ahayd waqti qeexan oo ifiyey isbeddello is-daba-joog ah oo juqraafiyeed, oo uu si weyn ugu lug lahaa Imbaraadoor Menelik ee Itoobiya. Intii lagu guda jiray kala qaybsashadii qaaradda, Menelik wuxuu muujiyay xiisaha xooggan ee uu u qabo ka qayb qaadashada boobkaAfrika iyo in Itoobiya laga dhigo awood boqortooyo oo gobolka ah. Iyaga oo aan doonayn in ay marag ka noqdaan kala qaybsashada qaaradda Afrika, iyada oo ay Itoobiya ilaalinayso saamigeeda, Menelik waxa fursad u siiyey quwadihii gumaystihii reer Yurub sannadkii 1881-kii in uu ku lug yeesho hawshaas gumaysiga.

Boqortooyadii Xabashidu waxay aad u jeclayd dhulka ay Soomaalidu degto ee galbeed ka xiga. Isagoo la kaashanaya Ras Makonnen, Guddoomiyihiisii gobolka Harar , Imbaraadoor Menelik wuxuu sameeyay horumar la taaban karo 1898-kii isagoo ku daray dhulalkan galbeedka. Heshiis xasaasi ah oo la shaabadeeyey 1894kii oo u dhexeeyay Ingiriiska iyo Imbaraadoor Menelik ayaa isna door muuqda ka ciyaaray danihii istaraatiijiyadeed ee Itoobiya. Heshiiskani ayaa muujiyey in Imbaraadoorka go'ansaday inuusan taageerin xoogaga Mahdist ee Suudaan, kuwaas oo ay isku dhaceen Ingiriiska.

Imbaraadoor Menelik himiladiisu waa ay ka shishaysay dhacdooyinkan ugubka ah. Waxa uu xambaarsanaa aragti fog oo uu ku doonayo in uu awood buuxda ku gaadhsiiyo Boqortooyada Itoobiya dhulka ay Soomaalidu degto, kuwaas oo ay ka mid yihiin xeebaha Somaliland ee muhiimka ahi. Aragtidani way sii socotay oo waxay ka soo baxday xukunkii Imbaraadoor Tafari Makonnen, oo loo yaqaanay Haile Selassie ka dib markii uu xukunka qabsaday 1928. Xayle Salaase wuxuu si hagar la'aan ah uga shaqeeyey sidii loo xoojin lahaa joogitaanka Itoobiya iyo inuu awood u yeesho gobollada ay Soomaalidu degto ee Galbeedka.

Sheekooyinka taariikhiga ah ee Imbaraadoorrada Itoobiya waxay muujinayaan xiisaha aan tirtirmayn ee xeebaha Soomaaliyeed. Ujeedooyinkan taariikhiga ahi waxay la jaan-qaadayaan xaaladdii guud ee gumeysigii Afrika iyo rabitaankii boqortooyooyinkii, iyagoo xoogga saaraya muhiimadda juqraafiga ah ee gobolka Soomaalida.

Xidhiidhadan taariikhda ayaa qeexaya xidhiidhka qalafsan ee ay Itoobiya ku leedahay guud ahaan qaaradda Afrika, gaar ahaan marka la eego gumaysigii reer Yurub, taas oo ka tarjumaysa himilooyinka istiraatijiyadeed ee dawladdu leedahay iyo hammiga madaxdeeda.

Gorgortanka iyo Dulucda Taariikhiga ah ee Isweydaarsiga Hawd ilaa Saylac

Dhaqdhaqaaqyada diblomaasiyadeed ee murugsan ee ku xeeran Hawd ilaa saylac, iswaydaarsigoodu wuxuu ku furmay jawi-siyaasadeed firfircoon, oo ay ku astaysan yihiin is-dhexgalkii qalafsanaa ee Itoobiya iyo Ingiriisku. Wada-hadalladaas oo socday dhowr iyo toban sano, ayaa daaha ka qaaday mudnaantii iyo caqabadihii soo kordhay ee labada dhinac soo food saaray.

Sannadihii 1920-aadkii, deeqdii Talyaanigu u fidiyey dekedda Casab ee Xabashida waxay ku hungowday muranno saami-qaybsi ah. Ras Kassa 1927kii, weydiintii ku saabsanayd in Saylac loo dhiibo Itoobiya ayaa furtay fursadihii mustaqbalka. Xadayntii Soohdinta ee 1931-1934 iyo 1936 duullaankii Talyaanigu wuxuu ku kordhiyey mushkilado. Imbaraadoor Xayle Salaase oo xooga saaray inuu Eritera ka helo marin badeed iyo xiisihii Ingiriisku ka lahaa hagaajinta xuduudka ayaa qaabeeyay wada xaajoodkooda.

Heshiiskii Anglo-Itoobiya ee 1942-kii waxa uu muujiyey horumar la taaban karo, iyadoo Ingiriisku uu kula heshiiyey inuu maamulka ku wareejiyo Imbaraadoor Xayle Salaase. Si kastaba ha ahaatee, isweydaarsiga Hawd-Saylac wuxuu noqday arrin dhex u ah. Itoobiya waxay u soo bandhigtay Ogadenia inteeda badan Ingiriiska si uu u siiyo marinka Saylac. Walaaca Ingiriiska, ee salka ku haya welwelka ku saabsan ballaca waddada iyo saameynta qabiilka maxalliga ah, ayaa sii kordhisay inay xaajadu murugto.

"Qorshaha Bevin" ee 1946-kii ee ujeedadiisu ahayd abuurista "Soomaali-weyn" ayaa la kulmay mucaaradad. Soo jeedintii Itoobiya ee 1947-kii, iyada oo bixinaysa marinka Saylac oo cidhiidhi ah iyo dhul-daaqsimeedka beesha Gadabuursi, waxay muujisay sida ay uga go'an tahay. Tuhunkii Ingiriiska ee danaha shidaalka ayaa abuuray qanaaco la'aan laakiin wuxuu ka fogaatay inuu muujiyo diidmo qayaxan.

Isbeddelladii mudnaanta lahaa ee Itoobiya ayaa caddaaday markii ay mudnaanta siisay qabyo-qoraalka heshiiskii saaxiibtinimada iyo ganacsiga ee 1947kii beddelkii Hawd-Saylac. Mucaaradkii Faransiiska iyo ballanqaadyadii Itoobiya ee isbeddelayay waxay sii kordhiyeen murugo.

Isku-xidhkii wax-is-weydaarsiga iyo arrimaha caalamiga ah, sida Liibiya, Ereteriya iyo Somaliland-talyaanigu, iyana waxay abuurtay murugo. Wadahadalladii ayaa la hakiyay bishii Luulyo 1949 waxayna dib u bilowdeen Janaayo 1950. Markii uu guuldareystay isweydaarsiga Hawd-Saylac, Ingiriisku wuxuu tixgeliyey waxyaabo kale, oo ay ku jiraan heshiis ijaareedka Hawd ama iibsi toos ah.

Xallinta su'aashii Ereteriya 1952kii waxay calaamad u ahayd soo afjaridda baadi-goobkii Itoobiya ee qarniyaal badan ee ay ku raadinaysay marin-badeed. Wada-xaajoodyadii ku saabsanaa is-weydaarsiga Hawd-Saylac ayaa dib loo soo nooleeyay 1953-kii, iyadoo Itoobiya ay soo jeedisay heshiis saaxiibtinimo. Ingriisku waxa uu soo jeediyay in la sii wado ama lagu bedelo Hawd marinka Saylac.

Wadahadallo adag ka dib, heshiiskii Hawd waxa lagu gaadhay London bishii Nofembar 1954kii, iyada oo loo aqoonsaday in ay Itoobiya si buuxda ugu madaxbannaan tahay dhulka Reserve Area iyo Ogadenya. Inkasta oo la xaliyay, Ingiriisku waxa uu sii waday taageeridda 'Soomaali-weyn'. Si kastaba ha ahaatee, xornimada ay Soomaaliya qaadatay 1960-kii iyo dadaalkii ay ugu jirtay in lagu darto Ogaadeenya, waxaa ka dhigay mid weligii xidhan masiirkii Hawd iyo Saylac.

Ingriisku waxa uu u arkayay marinka la soo jeediyay in uu yahay mid ka balaadhan doonista helitaanka marin badeed ee Itoobiya ee Saylac oo ay degan yihiin qadiillada Ciisaha, Gadabuursi iyo Isaaq (Habr Awel). Iyagoo diyaar u ah inay ka baxaan ilaalinteeda qayb yar oo Ciise ah, wareejinteeda Gadabuursi iyo Habr Awel, waa ay adkayd in uu qiil u helo. Ingiriisku waxa uu door biday waddo cidhiidhi ah oo ku kooban marinka Saylac iyo dhulka beesha Ciise.

Ingriiska, in uu helo Hawd iyo Reserve Area oo kaliya ayaa ku filnayd, ma uu tixgelinin Ogadenyada la soo jeediyay oo ahayd dhul oomane ah oo aanu la lahayn xidhiidh hore Ingiriisku. Waxay ku qancin lahayd soo jeedinta ballaadhan ee Ogaadeeniya oo keliya, haddii Somaliland-Talyaanigu hoos timaado maamulka Ingiriiska, taasoo ah arrin aan macquul ahayn.

Wada-xaajoodkii iyo Soo jeedintii Isweydaarsiga Hawd-Saylac

Wada-xaajoodyadii qallafsanaa ee ku xeernaa Hawd-Saylac ee ay isweydaarsadeen Itoobiya iyo Ingriiska, waxa ay ka soo cusboonaadeen dib-u-dhac ku yimi dhaqdhaqaaqyo dublamaasiyadeed oo kakan iyadoo la tixgelinayo dhanka juquraafiyeed. Marxaladda hore ee wada-hadallada, Itoobiya oo aad u danaynaysay inay hesho marin-badeed, waxay soo jeedisay in la is-dhaafsado dhul-badeed ay ka hesho Somaliland-British. Dalabka Itoobiya, oo uu soo bandhigay Wasiir-ku-xigeenkii Arrimaha Dibadda June 1946kii, wuxuu ka koobnaa qodobbadan oo muhiim ah:

1. Marinka Badda: Itoobiya waxay raadsatay marin-badeed u jira qiyaastii 100 mayl oo balac ah oo ku yaal cidhifka galbeed ee Somaliland ee British Somaliland, oo ku wareegsan dekedda Saylac. Marinkan ayaa loogu talagalay in Itoobiya ay si toos ah u gasho baddu.

2. Dhulka Ogaadeeniya: Itoobiya waxay rabtay in ay goyso Ogadenya, oo ku fidsan ilaa koonfurta ilaa webiga Shabeelle, si ay British Somaliland ugaga beddelato marinka Saylac.

3. Isku soo wada duuboo, Qabiillada: Waxaa xusid mudan, marinka ay Itoobiya soo jeedisay waxaa ka mid ahaa deegaanno ay deggan yihiin saddex qabiil oo kala ah Ciise, Gadabuursi iyo Isaaq (Habr. Awel). Ciise waxay ka ahaayeen qayb yar, Gadabuursi iyo Isaaqna waxay ahaayeen qabiillada ku badan ee ku nool marinkaas. Kolka arrinka lagu daro, qabiiladani waxay ka dhigeen gorgortankii mid sii murga.

Soo jeedintaasi waxay ka tarjumaysay hadafka istiraatijiyadeed ee Itoobiya ee ah xaqiijinta marin badeedka, iyada oo muujisay rabitaankeeda wada-xaajood ee dhul-isweydaarsigaas.

Jawaabtii Ingiriisku ka bixisay soo jeedintii Itoobiya waxa ay ku lug lahayd in si taxadar leh loo lafo-guro saamaynta iyo in la dhawro shucuurta dadka Somaliland-British. Qodobbada ugu muhiimsan ee mowqifka Ingiriiska waxaa lagu qeexay qoraal ay wadajir u soo saareen Xoghayihii Arrimaha Dibadda Maamulka Ingiriiska iyo Xoghayihii Arrimaha Dibadda ee Gumeysiga 6dii Agoosto, 1946kii:

1. Ballaca marinka: Ingiriisku, waxa uu walaac ka muujiyay ballaca marinka la soo jeediyay, isaga oo tixgelinaya in uu ka ballaadhan yahay inta lagama maarmaanka ah ee marinka badda Itoobiya ay rabto ee Saylac. Waddada waxaa degganaa qabiillada Ciise, Gadabuursi iyo Isaaq (Habr Awel).

2. Marinka la danaynayey: Ingriiska oo ka warwareegay inuu qabiilo muhiim ah sida, Gadabuursi iyo Habr Awel u wareejiyo Itoobiya, ayaa waxay dooratay marin cidhiidhi ah oo ku kooban jidka Saylac iyo dhulka beesha Ciisaha. Waxay u furaysay inay ilaalo ka noqoto qayb yar oo ka mid ah Ciise ee Maxmiyadda.

3. Dhulka Ogaadeeniya: Marka la eego dhulka Ogaadeeniya, Ingiriisku wuxuu ogaaday faa’iidooyinka ka iman kara qabaa’ilka Soomaalida Ingiriiska, gaar ahaan helidda dhul-daaqsimeedka daruuriga ah. Si kastaba ha ahaatee, waxay soo jeediyeen in la is dhaafsado dhul xaddidan oo ah kii ay Itoobiya markii hore soo jeedisay.

4. Qodobo kale oo dheeriya: Ingiriisku waxa uu tixgeliynayey arrimo kale oo dheeraad ah, oo ay ka mid yihiin mustaqbalka aan la hubin ee Somaliland-talyaani iyo falcelinta Faransiiska. Dhulka ay Itoobiya bixisay waxa ka mid ahaa dhulka isku-xidhaya ee u dhexeeyay Ingiriiska iyo Somaliland-Talyaani, taasoo saamayn ku yeelan karta xaaladaha mustaqbalka.

5. Dhinacii Faransiiska: Ingiriisku waxa uu qiray in Faransiisku ka soo horjeedo is-weydaarsiga, maadaama ay bedeli doonto deriskii Faransiiska ee Somaliland ee ka soo jeeday Maxmiyadda Ingiriiska ilaa Itoobiya. Iyadoo ay taasi jirto, Ingiriisku waxa uu ku nuuxnuuxsaday faa'iidada uu u leeyahay is-weydaarsigu British Somaliland.

Qoraalkoodaas wadajirka ahaa, Ingiriisku wuxuu ku taliyay:

1. Dabagalka Itoobiya oo aan daahin.

2. Furitaanka wada-xaajoodyo ku salaysan is-weydaarsiga dhulka oo aad loo xaddido, iyada oo lagu qeexayo faahfaahintana Qaybta P ee qoraalka ku lifaaqan.

3. In loo ogolaado dhexdhexaadiyayaasha si ay wax uga bedelaan xuduudaha la soo jeediyay ee ku salaysan falcelinta Itoobiya.

Wakhtiga waxa loo arkayay mid muhiim ah, wada xaajoodkana waa in si degdeg ah loo bilaabo, iyadoo maskaxda lagu hayo doorkay ka ciyaarayaan arrimaha juqraafiyeed. Dukumeentigu wuxuu ku soo gabagabeeyey talooyinkii in la wargeliyo Faransiiska, in kasta oo aanay daruuri ahayn marka horeba, ujeeddooyinka Ingiriiska.

Saamaynta Guud:

Wada xaajoodkii Hawd-Saylac ee is dhaafsiga ahaa wuxuu ahaa mid wajiyo badan leh, oo ay ku lug lahaayeen tafaasiil qalafsan oo ku saabsan isbedelada dhuleed, tixgelinta qabaa'ilka kala duwan iyo muuqaalkii guud ee juqraafi-siyaasadeedkii wakhtigaas. Dabagalka Itoobiya ee marin-badeedka iyo doonista Ingriiska ee ku aaddan isku-dubbaridka dhuleed, ee ay ka mid yihiin qabiillada Ciise, Gadabuursi iyo Isaaq (Habr Awel), waxa uu gogol-xaadh u dhigay geedi-socod diblumaasiyadeed cawaaqib-xun oo daba-dheeraaday. Wada-xaajoodyadaas iyo soo jeedimahaas, sida lagu qeexay, waxay ahaayeen qodobbo murugsan oo halxidhaale taariikheed oo saameyn waarta ku yeeshay gobolka.

Qaybta 3aad

Doonista Cad iyo Hammiga Abiy Ahmed ee Badda Cas ee Itoobiya ee doonisteeda Mustaqbalka Bad

Ra'iisul Wasaaraha Itoobiya Abiy Axmed ayaa ku dhawaaqay in dalkiisu uu xaq u leeyahay in uu helo in badda cas laga siiyo deked, isagoo doonaya in uu soo afjaro maqaamkii Itoobiyada aan badda lahayn, tan iyo markii Eritrea ay xornimada qaadatay 1993- kii. Abiy ayaa markii hore u soo jeediyay qaab diblumaasiyadeed balse aan meesha ka saarin in xoog la isku adeegsado, isaga oo ujeedkiisu ahaa in dib loo soo celiyo awooddii Itoobiya ee Geeska Afrika. Qudbadiisu waxa ay ku soo beegantay wakhti ay Itoobiya bedeshay isbahaysigeedii, kana guurtay saaxiibadii reer galbeedka si ay xidhiidh dhaw ula yeelato Shiinaha iyo Iran, taas oo uu inoo caddeeyay socdaalkiisii intii uu ku guda jiray booqashadiisii golaha hindisaha ee Belt and Road Initiative ee Shiinuhu.

Mudane. Abiy Axmed ayaa si cad u sheegay in dowladiisa ay ka go'an tahay inay ka dhabeyso rabitaanka faca weyn ee Itoobiya ee ah inay si toos ah u hesho bad. Maamulka Abiy ayaa si firfircoon u anbaqaaday hindiseyaashii diblomaasiyadeed iyo kuwii istaraatiijiyadeed ee lagu xoojinayey xidhiidhka dalalka deriska ah, gaar ahaan Eritrea iyo Soomaaliya. Dadaalladan ayaa muhiim u ah hadafka guud ee Itoobiya ee ah in si toos ah ay u hesho marin badeed.

Xaqiijinta helidda marin badeedku, waa dadaal dhinacyo badan leh oo loo baahanyey, una baahan wada xaajood, diblomaasiyad iyo inta badan iskaashiga gobolka. Muuqaalka siyaasadeed ee cakiran ee Geeska Afrika wuxuu u baahan yahay diblomaasiyad taxaddar leh iyo iskaashi lala yeesho dawladaha deriska ah si horumar la taaban karo loogu sameeyo marin-u-helka baddu. Taageerada uu ra'iisul wasaare Abiy ku taageeray hammigan, ayaa ka tarjumaysa raadinta taariikhiga ah ee Itoobiya iyadoo la jaanqadaysa dhaqdhaqaaqyada juqraafiyeed ee isbedelaya.

Bilihii u dambeeyay waxa socday doodo iyo hadal hayn badan oo saxaafaddu ka hadlaysay damaca Itoobiya ee ah in ay si toos ah u hesho deked. Welwelka uu ka qabo ra'iisul wasaare Abiy Axmed kharashaadka aan joogtada ahayn ee ku tiirsanaanta Jabuuti ee marinka dekedaha iyo marinnada maraakiibta ayaa dantaas keentay. Waxa uu xusay sida ay Itoobiya uga go'an tahay in ay si toos ah u hesho deked iyada oo loo marayo hab nabadeed ama haddii loo baahdo xoog. Inkastoo dowladda Itoobiya aysan si rasmi ah ugu dhawaaqin in la tixgalinayo dhammaan xulashooyinkaas, haddana arrintu weli waa mawduuc muhiimad u leh qaranka.

Oktoobar 14, 2023, Ra'iisul Wasaare Abiy Axmed ayaa khudbad laga sii daayay TV-ga shacabka u jeediyay, isagoo si qiiro leh ugu nuux nuuxsaday xaqa sharciga ah ee Itoobiya ay u leedahay inay hesho deked iyo badda cas. Bayaankani waxa uu dhaliyay doodo xoog leh oo ku saabsan marxaladda juquraafi-siyaasadeed, taas oo sii xoojinaysa badda cas in ay tahay arrin udub-dhexaad u ah muuqaalka istaraatiijiyadeed ee Itoobiya.

Qoraal qabyo ah oo cinwaankiisu yahay "Daneynta Qaranka Itoobiya: Mabaadi'da iyo Nuxurka" oo ay diyaarisay Wasaaradda Amnigu, ayaa lagu qeexay danaha istaraatiijiyadeed iyo kuwa dhaqaale ee Itoobiya ee gobolka siiba Badda Cas. Dukumeentigu waxa uu hoosta ka xarriiqay muhiimadda taariikheed ee danahaas ay leeyihiin, kuwaas oo u ahaa mudnaan Itoobiya intii ay jirtay. Isbedelada Itoobiya iyo inay tahay dal aan bad lahayn ayaa sii xoojiyay, sidan degdegga ah ee lagu xaqiijinayo helitaanka badda cas.

Dukumeentigu waxa uu qeexayay mudnaanaha dhammaystiran ee ay ka mid yihiin, ilaalinta midnimada dhuleed ee Itoobiya, kor u qaadista saamaynta gobolka iyo kobcinta nabadda iyo amnigu. Waxa kale oo ay xooga saaraysaa muhiimada ay u leedahay horumarinta danaha Itoobiya ee badda cas iyo gacanka khaliijku gobolka, goobtaas oo indhaha ay ku hayaan quwadaha waaweyn ee caalamku.

Badda Cas iyo Geeska Afrika ayaa door muhiim ah ka qaatay siyaasadda juqraafiyeed ee caalamiga ah, iyagoo ku booriyay Itoobiya, inay la macaamisho waddamada gobolka si ay u xaqiijiso helitaanka deked ugana gudubto caqabadaha juqraafi ee suurtagalka ah. Hirgelinta diblomaasiyadeed ee dalalka deriska la ah ayay ku tilmaamtay inay tahay lama huraan si looga hortago caqabadaha horumar ee gobolka.

Hal arrin oo xasaasi ah oo uu ku nuuxnuuxsaday dukumeentigu ayaa ahaa xidhiidhka taariikheed ee Itoobiya ay ku leedahay Badda Cas, taas oo ku qotonta u-dhowaanshaheeda juqraafiyeed. Marka la eego kororka tirada dadka iyo dhaqaalaha Itoobiya, Ra'iisul Wasaare Abiy Axmed waxa uu u arkaa inay lama huraan tahay in dawladdu ay hirgeliso danaheeda amni, siyaasadeed iyo dhaqaale ee gobolka Badda Cas.

Soo jeedintii muhiimka ahayd ee Ra'iisul Wasaaraha iyo dukumeentigu waxay ahayd fikradda ah, in Midowga Afrika uu la wareego awoodda ugu dambeysa ee kheyraadka biyaha, badaha iyo xeebaha badweynta Afrika. Isbadalkan dawladnimo waxa uu si weyn u saamayn karaa dhaqdhaqaaqyada istaraatiijiyadeed ee gobolka waxana uu door muhiim ah ka ciyaari karaa qaabaynta mustaqbalkiisa.

Dadaalka lagu xaqiijinayo helitaanka badda cas ayaa si hoose ugu lug leh mustaqbalka Itoobiya, gaar ahaan horumarkeeda dhaqaale. Ra'iisul Wasaaruhu waxa uu is barbar dhig ku sameeyay dawladaha kale ee ku guulaystay inay maal-gashadaan sugidda amniga dekedaha, isagoo ku nuux-nuuxsaday in Itoobiya taariikhdeeda, juquraafi ahaan iyo dhaqaale ahaanba ay taageersan yihiin sheegashadeeda dekedda. Tirada dadka Itoobiya ee sida xawliga ah u koraysa, ayaa la saadaalinayaa inay gaadhi doonto 150 milyan marka la gaadho 2030-ka iyo inay laba jibaarmi doonto 2050-ka, waxaanay taasi sii xoojinaysaa muhiimada mudanta leh ee ay ka leedahay in ay hesho marin-badeed.

Ra'iisul wasaare Abiy Axmed ayaa tilmaamay in badda cas iyo webiga Niil ay door muhiim ah ka qaadanayaan go'aaminta aayaha Itoobiya. Iyadoo danaha istaraatiijiyadeed iyo kuwa dhaqaale ee gobolka Badda Cas ay sii xoogeysanayaan, ayaa quwadaha caalamiga ahi waxay u halgamayaan sidii ay saameyn ugu yeelan lahaayeen Geeska Afrika.

Rabitaanka Itoobiya ee marin-badeedka waa in loo maraa hab nabadeed oo caddaalad ah, oo ay ka mid yihiin wada-xaajoodyo, xidhiidho ama dhul-bedel, iyadoo lala kaashanayo waddamada deriska ah sida Ereteriya, Jabuuti iyo Soomaaliya. Marinka badda ee Somaliland waxa uu u leeyahay awood wax ku ool ah oo door muuqda ka qaadata GDP-ga Itoobiya iyo inuu u furo fursado dhinacyo kala duwan leh, sida kalluumaysiga iyo dalxiiska.

Sheekada ku xeeran damaca badda ee Itoobiya waxay u baahan tahay toosin, diyaargarow korreeya iyo midnimo qaran. Kor u qaadidda xidhiidhka xudduudaha ka gudba, diblomaasiyadda dad-ka-dad iyo dublamaasiyadda guud ayaa door muhiim ah ka ciyaari kara horumarinta danaha Itoobiya.

Sida uu carrabka ku adkeeyay ra'iisul wasaare Abiy Axmed, xaqiijinta marinka badda cas waxaa laga yaabaa in aan si degdeg ah loo rumayn karin, balse waa dood u dan ah jiilasha soo socda. Raadinta Itoobiya ee marin-u-helidda Badda Cas maaha oo keliya arrin muhiimad qaran leh; waxa ay se awood u siinaysaa in ay dib u qaabayso dhaqdhaqaaqyada juqraafiyeed ee gobolka Geeska Afrika oo dhan.

Ra'iisul Wasaaraha Itoobiya Abiy Axmed oo Mar Kale Daaha Ka Rogay Doonista Badda ee Itoobiya.

Raadinta Itoobiya ee marin-badeed: Ra'iisul Wasaare Abiy Axmed oo tilmaamay

Ra'iisul Wasaare Abiy Axmed ayaa su'aalo ay ku weydiiyeen xildhibaannadu sannadkii 3aad, kalfadhigii 4-aad ee caadiga ahaa ee Golaha Shacabka Baarlamaanku, xoogga saaray in doonista Itoobiya ee Badda iyo Dekaddu aysan ahayn ajande cusub, isla markaana aan la dooneyn in lagu carqaladeeyo madax banaanida dalalka deriska ah ee Geeska Afrika.

Ra'iisul Wasaaruhu wuxuu u gudbiyay danta dhabta ah ee Itoobiya ay ka leedahay in ay hesho marin badeed iyo yeelashada deked ku taal xeebta Badda Cas, arrinkaas oo dhaliyay dood iyo hadal-heyn badan. Waxa uu ku macneeyay in Itoobiya 30 sano ka hor ay lahayd laba dekedood markii ay dadkeedu ahaayeen ilaa 46-47 milyan, GDP-guna ahaa 10-13 bilyan oo dollar. Muddo ka dib, mulkiilayaashu waxa ay dhimeen isticmaalka laba dekedood, Djibouti iyo Casab, iyada oo lagu

saleeyay heshiisyo ganacsi. Si kastaba ha ahaatee, colaadaha kala dhexeeya Eritrea ayaa horseeday in ay si gaar ah ugu tiirsanaato dekedda Jabuuti.

Abiy ayaa walaac ka muujiyay xiisadaha juqraafiyeed ee ka jira Geeska, gaar ahaan Jabuuti, halkaasoo quwadaha waaweyni ay xeryo ku leeyihiin. Waxa uu iftiimiyay sida ay Itoobiya ugu nugushahay iska horimaadyada ka dhici kara, gaar ahaan marka la eego weerarradii gantaallada ahaa ee dhawaan lagu weeraray Jabuuti iyo saamaynta ay ku yeesheen 120ka milyan ee shacabka Itoobiya.

Ra'iisul Wasaaraha ayaa hoosta ka xariiqay in loo baahan yahay iskaashi dhex mara dalalka Geeska Afrika, isagoo tilmaamay in Itoobiya ay ka qeyb qaadaneyso la dagaalanka Al-Shabaab ee Soomaaliya. Inkasta oo ay Itoobiya ku tallaabsatay kobac dhaqaale, Abiy waxa uu ka digay in xaaladda dhaqaaluhu aanay u dhigmayn oo buuxinayn dadka korodhaya, taas oo keeni karta caqabado mustaqbalka.

Abiy ayaa ka falceliyay dhalleeceymahaas, isagoo sheegay in doonista Itoobiya ee marin-badeedku aysan ahayn ajande cusub iyo in aanu macnuhu ahayn in lagu xad-gudbo madax-bannaanida dalna. Waxa uu difaacay in Itoobiya ay xaq u leedahay in ay ka wada-hadlaan arrimaha hoos yimaadda xeerarka ganacsiga, isagoo carrabka ku adkeeyay in dalal badan ay muhiim u yihiin badda cas sababo kala duwan oo ay ka mid tahay ka hortagga budhcad-badeeddu.

Isaga oo ka jawaabaya walaaca ku saabsan ku xadgudubka madaxbanaanida Eritrea, Abiy waxa uu barbar dhigay biyo xidheenka Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD), isaga oo sheegay in Itoobiya ay u dhistay faa'iidooyin labada dhinac ah, ee aanay ku xad-gudbin madax-banaanida Suudaan. Waxa uu ku booriyay in wadahadal nabadeed laga yeesho si looga fogaado isku dhacyada iyo xaaladaha saameynaya dalalka deriska ah.

Fariin uu u diray beesha caalamka ayuu Abiy ku casuumay dowladaha caalamka in ay door ku yeeshaan wadahadal xalaal ah oo nabadeed oo ku saabsan raadinta Itoobiya ee marin-badeedka. Waxa uu ku nuuxnuuxsaday in Itoobiya aanay ku jirin wax dareen ah oo gardaro ah oo ay ku hayso deriskeeda, wuxuuna ku baaqay in la iska kaashado kheyraadka iyo caqabadaha oo la wadaago.

Ra'iisul Wasaaruhu waxa uu ku baaqay cashar taariikhi ah, isaga oo ka digay in meesha laga saaro wada-hadallada, isaga oo tusaale u soo qaatay ficilladii Emperor Hailesselasie ee horseeday dagaalkii Ereteriya. Wuxuu carrabka ku adkeeyay muhiimadda ay leedahay in si degganaansho ah loo wada hadlo si looga hortago colaadaha sida xun u saameeya gobolka.

Abiy ayaa hadalkiisa ku soo gabagabeeyay in Itoobiya aysan wax khatar ah ku haynin deriskeeda balse ay awood u leedahay inay is difaacdo haddii lasoo weeraro. Wuxuu boorriyay kobacinta iskaashiga iyo wadaagga kheyraadka ee wadamada deriska ah si ay uga faa'iideystaan labada dhinacba.

Qaybta 4aad

Dhaqdhaqaaqa Itoobiya ee Isbeddelka Badda ee Berbera ilaa dekedda Saylac

Xitaa ka hor inta uusan ra'iisul wasaare Abiy Axmed si cad u soo bandhigin hammigiisii dheeraa ee ahaa in la sugo deked, khubaradu waxay iftiimiyeen hammiga badda ee Itoobiya. Faallo ku taariikheysneyd Janaayo 5, 2022, Michael Rubin wuxuu si maldahan u sheegay rabitaanka joogtada ah ee Itoobiya ee ah deked. Intaa waxaa dheer, laba maqaal oo ka soo baxay "Aragtida Wararka," oo la daabacay Janaayo 30, 2022, iyo Janaayo 29, 2022, waxay si qoto dheer u falanqeeyeen istiraatiijiyadda isbeddelka badda ee Itoobiya iyo ajandayaasha dhinacyada badan leh ee Imaaraadka Carabta.

Falanqayntan ayaa si joogto ah u iftiimisay isbeddel muuqda oo ku yimid muuqaalka juqraafiyeed ee Itoobiya. Waxay hoosta ka xariiqeen in ku tiirsanaanta soo jireenka ah ee Itoobiya ay ku tiirsan tahay dekedaha Jabuuti ee wax kala soo degista iyo dhoofintu ay u hirgelisay isbeddel muuqda bishii May 2016. Isbadalkan ayaa yimid markii shirkadda DP World ee laga leeyahay dalka Imaaraadka Carabtu ay gashay heshiis 442 milyan oo dollar ah oo lagu maamulayo dekedda Berbera, iyadoo si hufan dib u habeyn loogu sameeyay xarunta ganacsiga iyo saadka ee gobolka. Ku lug lahaanshaha Itoobiya ayaa sii xoogaystay bishii March 2018 markaas oo ay noqotay saamilay weyn iyada oo heshiis la gashay DP World iyo maamulka dekedda Somaliland. Intaa ka dib, dekedda Berbera waxay noqotay mid shaqaynaysa, iyada oo ay socdaan mashaariic la doonayo in lagu balaadhiyo awoodeeda, waxaana ka mid ahaa dhismaha jidka isku xidha Berbera iyo Itoobiya oo ay maalgelinayaan Itoobiya iyo Imaaraadku.

Markii hore qaab dhismeedka yeelashada ee dekedda Berbera waxa loo qaybiyay Imaaraadka (51%), Itoobiya (19%), Somaliland (31%). Si kastaba ha ahaatee, hadaladii u dambeeyay ee ka soo yeedhay wasiir ka tirsan Somaliland ayaa sheegaya in wax laga bedelay lahaanshahaas, iyadoo Imaaraadka iyo Somaliland ay hadda haystaan 65% iyo 35%, siday u kala horreeyaan. Jawaabta ay Itoobiya ka bixinayso isbeddelkani waa mid la sugayo, waxaana xusid mudan in yeelashada saamiga dekeddu ay ahayd qayb ka mid ah Istaraatiijiyadda Saadka Qaranka ee Tobanka Sano ee Itoobiya. Himilada Somaliland ee ah inay noqoto xudunta badda ee Geeska Afrika ayaa weli ah cudud horseed u ah horumarkan.

Waxa kale oo ay maqaaladu iftiimiyeen xiisaha sii kordhaya ee Itoobiya ee ku wajahan horumarinta dekeda cusub ee Somaliland, gaar ahaan Saylac. Xiisahaasi waxa loo aanayn karaa dhawr arrimood oo ay ka mid yihiin rabitaanka in la dhimo ku tiirsanaantii Jabuuti, kaydka Gaaska dabiiciga ah ee laga helay deegaanka Soomaalida Itoobiya iyo xoojinta xidhiidhka Somaliland.

Falanqayntan ayaa hoosta ka xariiqday dib-u-habayn ballaaran oo diblumaasiyadeed oo ka dhacday gobolka. Iyadoo xukuumadda Abiy ay xidhiidh la samaynayso dalalka taageera sida Shiinaha, Turkiga, Ereteriya iyo Iran, Somaliland waxay qaaday waddo kale. Waxay la safatay quruumaha sida Boqortooyada Ingiriiska, Danmark, Kenya iyo gaar ahaan, Taiwan, halkii ay ku isku dhiibi lahayd saamaynta Shiinaha. Dib-u-habayntan diblumaasiyadeed ayaa si weyn u qaabaynaysa dhaqdhaqaaqa gobolka.

Daah-furka Sheegashada Itoobiya ee Saylac iyo Jaziirada-u-eegta Somaliland: Aragti Taariikheed

Daah Ka Qaadista Sheegashada Itoobiya Ee Saylac Iyo Jaziirada-u-eegta Somaliland: Imtixaan Taariikhi Ah Oo Adag.

Caddaynta Itoobiya ee sheegashada taariikhiga ah ee Saylac iyo guud ahaan Jaziirada-u-eegta Somaliland waxay ka timi waagii boqortooyadii hore ee Itoobiya ee Axum, taasoo saamayn ku lahayd gobolka. Si kastaba ha ahaatee, sahan taariikhi ah oo aad u xeeldheer ayaa daaha ka qaadaya qalafsanaan adag iyo is burinta sheegashadan, oo lagu caddeeyay sheeko caqabad ku ah soohdimaha taariikhiga ah ee Itoobiya.

In kasta oo Itoobiya ay ku doodayso in dhulkeeda taariikhiga ahi ku fidsan yahay Badda Cas ilaa Badweynta Hindiya oo ay Saylac ka mid tahay, haddana marka si dhow loo eego diiwaannada taariikheed ayaa muujinaya sawir aad u qoto-dheer. Saamayntii Axum, way caddahay, maaha in ay Saylac lafteeda gaadhay. Xisaabaadka taariikhiga ahi waxa ay muujinayaan iska caabin joogto ah oo ay dadka Soomaalida ahi kaga soo horjeedaan isku dayga Itoobiya ku doonayso in ay ku qabsato Saylac, taas oo caddaynaysa in ay si adag u difaacdeen madaxbannaanidoodii.

Hadda Saylac waxay ku dhex taal gudaha Somaliland, taas oo keentay muran wajiyo badan leh oo ku saabsan sheegashada Itoobiya. Murankani waxa uu ku qotomaa guunnimo soo jireen taariikhi ah, luqad, dhaqan iyo caddayn jiritaaneed.

Baadhitaanno qadiimi ah oo laga sameeyay gobolka ayaa ku guul daraystay in ay soo bandhigaan caddaymo la taaban karo oo muujinaya gumaysiga Itoobiya ama deegaamaynta Saylac. Taa beddelkeeda, duubitaano wax ku ool ah oo laga helay cilmi-baaris guun ah ayaa iftiimisay joogitaanka abadiga ah ee reer Somaliland kumanaan sano.

Diiwaanada taariikheed ee laga soo bilaabo kunkii sano ee hore BC waxay si joogto ah u tilmaamayaan dadka reer Somaliland inay yihiin dadkii ugu horeeyey ee deggey jasiiraddaas, iyada oo tixraacyada Itoobiya ay soo shaac baxayaan wakhti taariikhdan dambe ah. Hage-badeedka badda Eriteria, oo ah hagihii badda ee Giriigii qarnigii 1aad, ayaa si gaar ah u tilmaamay Jasiirad-u-eegta Somaliland in ay degan yihiin Berberiyiin, iyada oo aanay xusin Xabashida.

Kala duwanaanta luqadda iyo dhaqanka ayaa sii adkeynaysa sheegashadan dhuleed. Dadka reer Somaliland waxa ay ku hadlaan luuqadda Kushitic-ga, waana xoolo-dhaqato, halka Itoobiyaanku ay inta badan ku hadlaan luuqadaha Semitic-ga oo ay ku hawlan yihiin beeraha.

Caqabadda juqraafiyeed ee aadka u adag ee Rift Valley waxay muuqaal ahaan kala soocaysaa buuraleyda Itoobiya iyo jasiirad-u-eegta Somaliland, taasoo caqabad ku ah suurtogalnimada in Itoobiya ay maamusho gobolka.

Khilaafkan taagan ayaa saamayn weyn ku leh xasiloonida mandaqada, iyadoo xukuumadda Somaliland ay si adag uga soo horjeedo sheegashada Itoobiya. Aqoonsiga caalamiga ah, gaar ahaan Qaramada Midoobay iyo Midowga Afrika, ayaa si xoog leh u taageersan Qaranimada Somaliland. Khilaafku wuxuu sii wadaa inuu qaabeeyo dhaqdhaqaaqyada gobolka iyo xidhiidhka caalamiga ah ee Geeska Afrika, oo ay u badan tahay inay sii ahaanayaan arrin la isku hayo sanadaha soo socda.

Qaybta 5aad

Dhinacyada Sharciga Caalamiga ah: Sahaminta Sheegashada Badda ee Itoobiya

Damaca badda ee Itoobiya, oo ku sal leh taariikhda iyo dublamaasiyadda, sidoo kale waxay ku tolan yihiin dhinacyada sharci ee caalamiga ah. Qaybtan, waxaynu si qoto-dheer isugu dul-taagnay qaab-dhismeedka sharci iyo heshiisyada caalamiga ah ee khuseeya sheegashooyinka badda ee Itoobiya, annagoo diiradda saarayna Axdiga Qarammada Midoobay ee Sharciga Badaha (UNCLOS) iyo sida ay ula falgaleen sheegashada Itoobiya.

Axdiga Qaramada Midoobay ee Sharciga Badaha (UNCLOS): UNCLOS, oo inta badan loo tixgeliyo dastuurka badaha adduunku, wuxuu u adeegaa qaab-dhismeedka sharci ee muhiimka ah ee xukunka arrimaha badaha, oo ay ku jiraan xuduudaha badda, aagagga dhaqaalaha gaarka ah (EEZs) iyo xuquuqda iyo xilalka dawladaha xeebaha leh iyo kuwa aan badda lahayn. Itoobiya qayb kama aha UNCLOS Xubin bad la'aantu waxay saamayn ku yeelatay sheegashada badda iyo helidda Itoobiya.

Dhul-badeedka Gobollada Xeebta: Sida ku xusan UNCLOS, gobollada xeebuhu waxay leeyihiin madax-bannaani ku aaddan dhul-badeedkooda, kaas oo ku dhereran ilaa 12 mayl-badeed oo u jirta sal-dhiskooda (baselines). Rabitaanka Itoobiya ee marin badeedka waxa ku jira wada xaajood ay la gasho dawladaha xeebaha ah si ay u hesho dhul-badeedkaas.

UNCLOS waxa kale oo ay qeexdaa aagagga dhaqaale ee gaarka ah (EEZs), in ay fidsan yihiin ilaa 200 mayl-badeed oo u jira sal-dhiskooda gobolka xeebta. Dawladaha xeebuhu waxay xuquuq ku leeyihiin sahaminta iyo ka faa'iidaysiga khayraadka dabiiciga ah ee EEZ-yadooda. Raadinta Itoobiya ee marin badeedka waxa laga yaabaa inay ku lug yeelato wada xaajoodyo lala yeesho dawladaha xeebaha ah ee ku saabsan isticmaalka EEZ-kooda.

UNCLOS waxa ay aqoonsan tahay xuquuqda dawladaha aan badda lahayn si ay u helaan una isticmaalaan badaha sare iyo EEZ-ka gobolada xeebaha. Xuquuqdan ayaa muhiim u ah wadamada aan badda lahayn sida Itoobiya, kuwaas oo raadsada marin badeed iyaga oo wada xaajood iyo heshiis la gala dawladaha deriska ah ee xeebaha ah.

Qodobka 125 ee UNCLOS - Xuquuqda helitaanka iyo yeelashada bad iyo xorriyadda gaadiidka:

Qodobka 125-aad ee Xeerka Qarammada Midoobay ee Sharciga Baduhu (UNCLOS) wuxuu wax ka qabtaa xuquuqaha iyo mas'uuliyadaha gaadiidka dowladaha ee khuseeya helitaanka dawladaha aan badda lahayn ee bad adeegsato. Waaxda khusaysa, Qaybta 3aad, waxa ay xoogga saaraysaa madaxbannaanida gaadiidka dawladaha iyo awooddooda si ay u ilaashadaan danahooda sharciga ah iyada oo la fududeynayo xuquuqda iyo tas-hiilaadka la siinayo dawladaha aan badda lahayn.

1. Aqoonsiga Madaxbanaanida Gaadiidka Dawladaha:

Maqaalku wuxuu si cad u qirayaa madaxbannaanida buuxda ee gaadiidka dawladaha ee dhulalkooda. Aqoonsigani waxa uu hoosta ka xariiqayaa mabda’a ah in dawladuhu gaadiidku ay awood u leeyihiin inay maamulaan oo ay xakameeyaan dhaqdhaqaaqyada ka jira xuduudahooda. Waxay aasaas u tahay qodobbada soo socda ee u oggolaanaya Gaadiidka dowladaha oo ay siinaysaa inay qaadaan tillaabooyinka ay u arkaan inay lagama maarmaanka u yihiin ilaalinta danahooda sharciga ah.

2. Ilaalinta danaha sharciga ah:

Nuxurka qodobka 125 waxa uu ku jiraa bayaanka ah in dawladaha gaadiidku ay xaq u leeyihiin in ay qaadaan dhammaan tallaabooyinka lagama maarmaanka ah si loo hubiyo in xuquuqda iyo tas-hiilaadka la siiyo dawladaha aan badda lahayni aanay ku xadgudbin danahooda sharciga ah. Qodobkan ayaa ujeedadiisu tahay in la ilaaliyo madax-bannaanida, amniga iyo fayo-qabka dawlad-goboleedka gaadiidka leh iyada oo loo eegayo fududaynta isu-socodka jaarka aan badda lahayn.

3. Isku-dheellitirka Xuquuqda Waddamada aan Badda lahayn iyo Gaadiidka:

Marka lagu daro, faqraddani waxay ka tarjumaysaa dheelitirnaan debacsan oo u dhexeeysa baahiyaha iyo xuquuqda dawladaha aan badda lahayn iyo kuwa gaadiidka. Iyadoo dawladaha aan badda lahayn la siiyo xuquuqaha lagama maarmaanka ah ee helitaanka iyo hanashada badda, dawladaha gaadiidka ayaa iyagana isku mar la siiyay awood ay ku ilaashadaan danahooda. Aqoonsigan xuquuqda laba-geesoodka ah waxa ay ka tarjumaysaa hab iskaashi oo ka dhex jira beesha caalamka, iyada oo la aqoonsanayo xaqiiqooyinka juqraafiyeed iyo in la hubiyo in la xalliyo tabashooyinka sharciga ah ee dalalka aan badda lahayn iyo kuwa gaadiidka.

4. Horumarinta iskaashiga:

Qodobka 125 wuxuu dhiirigelinayaa habka wada shaqayneed ee ka dhexeeya dawladaha aan badda lahayn iyo kuwa gaadiidka. Wada xaajoodka iyo samaynta heshiisyada u dhexeeya dawladahan, sida ku qeexan macnaha guud ee UNCLOS, waxay u gogol-xaadhayaan xal diblomaasiyadeed oo ixtiraamaya xuquuqda dhammaan dhinacyada ay khusayso. Ruuxan wada shaqayneed wuxuu la jaan qaadayaa mabaadi'da guud ee UNCLOS, kobcinta cilaaqaadka nabada iyo iskaashiga ee ka dhexeeya ummadaha.

Nuxur ahaan, qodobka 125-aad waxa uu tiir-dhexaad u noqonayaa is-waafajinta xuquuqda dowladaha aan badda lahayn iyo kuwa gaadiidka, iyadoo la hubinayo in fududeynta marin badeedka dowladaha aan badda lahayn la gaaro iyada oo aan la carqaladeynin madax-bannaanida iyo danaha sharciga ah ee dowladaha gaadiidka. Waxa ay hoosta ka xariiqday muhiimadda ay diblomaasiyadda iyo iskaashiga u leedahay xallinta khilaafaadka iman kara ee ka dhalan kara is-dhexgalka cakiran ee xaqiiqooyinka juqraafiyeed iyo danaha qaranka.

Iska hor imaadyada suurtagalka ah iyo caqabadaha: Xubin la'aanta Itoobiya ee UNCLOS waxay dhalinaysaa su'aalo ku saabsan aasaaska sharci ee sheegashada badda. Helitaanka badda iyada oo aan xubin ka ahayn UNCLOS waxay keeni kartaa caqabado ku wajahan marin-u-helka sharciga badaha ee kakan, oo ay ku jiraan arrimaha la xidhiidha baddaha, EEZ iyo xuquuqaha iyo waajibaadka dawladaha xeebaha iyo kuwa aan badda lahayn.

Xallinta Khilaafaadka Caalamiga ah: UNCLOS waxay bixisaa qaab nabadeed oo lagu xalliyo khilaafaadka badda iyada oo loo marayo dhexdhexaadin caalami ah iyo maxkamado. Haddii ay dhacdo khilaaf u dhexeeya Itoobiya iyo dawladaha xeebaha ah ee ku saabsan helitaanka badda, hababka xallinta khilaafaadka ee UNCLOS waxaa laga yaabaa inaanay diyaar u ahayn Itoobiya inay xubin ka noqoto.

Isku darka iska hor imaadyada: Waa lagama maarmaan in la tixgeliyo doodaha iman kara ama fikradaha iska soo horjeeda ee la xidhiidha sheegashada badda Itoobiya iyadoo la tixraacayo

UNCLOS iyo sharciga caalamiga ah ee badaha. Doodaha qaar ayaa laga yaabaa inay su'aal ka keenaan sharcinimada ama saxnimada sheegashada Itoobiya, iyagoo soo bandhigaya arrimo ay ka mid yihiin heshiisyo taariikhi ah, sheegashooyin madax-banaan oo iska soo horjeeda ama khilaafyada dawladaha kale ee xeebaha ah.

Inta badan aqoonyahannada Itoobiya waxay doodahooda ku dhisaan xaqa ay Itoobiya u leedahay inay hesho bad, heshiiskaas oo la dhaqangeliyay 1965-kii, kaas oo qeexaya mabaadi'da iyo xeerarka fududaynaya isu-gudbinta badeecadaha iyo gaadiidka iyada oo loo eegayo dhulalka ay maraan, dawladaha oo siinaya marin-u-helka badda ee dawladaha aan badda lahayn, laakiin si aan fiiro lahayn waxay u eegaan daaweynta hal dhinac oo keliya laakiin aan si qoto dheer u eegno.

Marka loo eego Axdiga Ganacsiga Gaadiidka ee Dawladaha aan dhulka xidhnayn, dawladaha aan badda lahayn looma oggola inay ku xad-gudbaan madax-bannaanida dhuleed ama xorriyadaha waddamada gaadiidka. Heshiisku wuxuu si cad u xoojinayaa mabda'a xorriyadda gaadiidka, kaas oo siinaya dawladaha aan badda lahayn xaqa ay u leeyihiin inay si aan caqabad lahayn u helaan bad iyada oo loo marayo dhulalka dawladaha gaadiidka. Si kastaba ha ahaatee, xuquuqdani waxay ku xidhan tahay shuruudo iyo waajibaadyo lagu qeexay heshiiskaaas.

Dawladaha aan badda lahayn waa in ay ixtiraamaan madax banaanida dawladaha gaadiidka, heshiiskuna waxa uu xooga saarayaa in dawladaha gaadiidku ay si buuxda u ilaaliyaan madax banaanida dhulkooda. Halka dawladaha aan badda lahayni ay xaq u leeyihiin taraansi aan xadidnayn, looma ogola inay ku xad gudbaan danaha sharciga ah ee dawladaha gaadiidka sinaba.

Axdigu waxa uu aqoonsan yahay xaqa ay dawladaha ku-meel-gaadhka ahi u leeyihiin inay qaadaan tillaabooyin aan laga maarmi karin si loo hubiyo in ku-dhaqanka xaqa gaadiidka aan xaddidnayni aanu carqaladayn danahooda sharciga ah. Tallaabooyinkan ayaa la filayaa in ay waafaqaan sharciga caalamiga ah, waana in aanay si xad dhaaf ah u carqaladayn isu socodka gaadiidka.

Isku soo wada duuboo, heshiisku waxa uu dhigayaa qaabka shaqo ee dhexmara dawladaha aan badda lahayn iyo dawladaha gaadiidka, isaga oo xoogga saaraya muhiimadda ay leedahay in la ixtiraamo madax-bannaanida iyo danaha sharciga ah ee dawladaha gaadiidka iyada oo la hubinayo xorriyadda gaadiidka ee dawladaha aan badda lahayn.

Qodobada muhiimka ah ee ku jira heshiiska ganacsiga gaadiidka ee dawladaha aan dhulka lahayn ee ka hadlaya xuquuqda iyo waajibaadka la xidhiidha isdhexgalka dawladaha aan badda lahayn iyo dawladaha gaadiidka, ayaa xooga saaraya ixtiraamka madaxbanaanida dhuleed, waxaana ka mid ah:

1. Qodobka 2-aad-Xoriyadda Gaadiidka:

• Waxay dhigaysaa mabda'a xorriyadda gaadiidka ee taraafikada gaadiidka iyo habka gaadiidka.

• Wuxuu xooga saarayaa in aan lagu samayn takoorid ku salaysan meesha ay ka timid, ka bixista, gelida, socodka ama duruufaha kale.

2. Qodobka 5-aad Cashuuraha Kastamada iyo Kharashaadka Gaarka ah ee Gaadiidka:

• Wuxuu caddeeyey in gaadiidka gooshaya aan lagu soo rogin canshuuraha kastamka ama canshuuraha la xidhiidha soo dejinta ama dhoofinta.

Waxay u ogolaataa kharashyada si ay u daboosho kharashyada kormeerka iyo maamulka laakiin waxay xooga saaraysaa takoor la'aanta.

3. Qodobka 9aad- Bixinta Dhismayaasha Waaweyn:

• Wuxuu dhigayaa in heshiisku uusan ka bixin tas-hiilaadka gaadiidka ee ka weyn kuwa lagu bixiyay heshiiska haddii ay ku heshiiyaan dowladaha qandaraaska qaadanayaa.

Ma diidayo in la siiyo tas-hiilaadyo waaweyn mustaqbalka.

4. Qodobka 11-aad - Waxa Ka Reeban Axdiga Ku Saabsan Caafimaadka Dadweynaha, Amniga iyo Ilaalinta Hantida Aqoonyahanka:

Waxay u ogolaataa gobolada gaadiidka inay qaataan taxadar macquul ah iyo talaabooyin lagu hubinayo nooca dhabta ah ee taraafikada.

• Waxay aqoonsanaysaa xaqa ay dawladuhu u leeyihiin in ay ku soo rogaan tallaabooyin la xidhiidha caafimaadka dadweynaha, amniga, iyo ilaalinta hantida aqoonyahanka.

5. Qodobka 12-aad - Waxa Ka Reeban Xaalad Degdeg ah:

• Waxay ogolanaysaa in laga weecdo qodobbada heshiiska marka ay jiraan xaalado degdeg ah oo khatar ku ah jiritaanka ama badbaadada siyaasadeed.

Qodobadani waxay si wada jir ah u dhigayaan qaab-dhismeed ilaalinaya xuquuqda dawladaha aan badda lahayn si ay u gooshaan dhulka dawlad-goboleedyada kale iyada oo la aqoonsanayo caqabadaha iyo danaha sharciga ah ee dawladaha gaadiidka. Waxa xooga la saarayaa in la ilaaliyo isu dheeli tirnaanta udhaxaysa xoriyada gaadiidka iyo madax banaanida iyo amniga wadamada gaadiidka.

Tixraacyo iyo Tixraacyo:

1. Rubin, M. (2022, Janaayo 5). Hamiga Itoobiya: Dhisidda Ciidanka Badda, Laakin Maaha Xeeb. Danta Qaranka. Isku xirka Maqaalka

2. Aragtida Wararka. (2022, Janaayo 30). Istaraatiijiyadda Badda ee Itoobiya: Ka beddelka Jabuuti ee Berbera. Isku xirka Maqaalka

3. Aragtida Wararka. (2022, Janaayo 29). Dhaqdhaqaaqyada Juqraafiga siyaasadeed ee Itoobiya ee Imaaraadka. Isku xirka Maqaalka

4. Qaramada Midoobay. (1965). Axdiga ku saabsan Ganacsiga Gaadiidka ee Dawladaha aan dhulka lahayn. Xiriirinta Axdiga

5. Axdiga Qaramada Midoobay ee Sharciga Badaha (UNCLOS).

6. Abiy Axmed, PM (2023, Oktoobar 14). Nuxurka Khudbada Umadda Ee Ku Saabsan Damaca Badda Ee Itoobiya. [Baahinta Taleefishinka]. Addis Ababa.

7. Maxkamadda Caalamiga ah ee Caddaaladda. (nd). Xeerka Maxkamadda Caalamiga ah ee Caddaaladda. Isku xirka Xeerka

8. Periplus of the Erythraean Sea (qarnigii 1aad AD).

Tixraacyada Waxbarashada:

1. Henze , PB (2000). Lakabyada Waqtiga: Taariikhda Itoobiya. C. Hurst & Co. Daabacayaasha.

2. Marcus, HG (2002). Taariikhda Itoobiya. Jaamacadda California Press.

3. Vaughan, SR (1984). Qowmiyada iyo awooda Itoobiya. Jaamacadda Michigan Press.

4. Bass, GF (2003). Loolanka Afrika: Taariikh Cusub. Vintage

5. Katsouris , A. (2017). Siyaasadda Arrimaha Dibadda ee Itoobiya iyo Amniga Gobolka. Palgrave Macmillan.

6. Bereketeab , R. (2013). Ereteriya: Siyaasadda Adduunka oo ka baxsan. Daabacaadda Algora .

7. Rajadii, AM (2018). Raadinta Badda Itoobiya: Aragtiyada Taariikhiga ah iyo Muhiimada Casriga ah. Jaamacadda Addis Ababa Press.

8. Gebre , A. (2007). Itoobiya iyo Badda Cas: Badda Cas oo ah Beddelka Ganacsiga Itoobiya. Adonis & Abbey Publishers.

9. Negash , T. (2005). Gumeysiga Talyaaniga ee Ereteriya: 1882-1941. Jaamacadda Oxford Press.

10. Maxamed, AI (2019). Raadinta Itoobiya ee gelitaanka tooska ah ee badda:

11. Caqabadaha iyo fursadaha. Joornaalka Daraasaadka iyo Horumarinta Afrika, 11 (3), 29-46.